

RECENSIES

Julia Adams, *The familial state. Ruling families and merchant capitalism in early modern Europe* (Ithaca en Londen: Cornell University Press, 2005) 235 p. ISBN 10 0801433088

Met dit mooi uitgegeven boek heeft Julia Adams een belangrijke bijdrage geleverd aan het debat over het proces van vroegmoderne staatsvorming en heeft ze de geschiedenis van de Republiek weer volledig op de kaart van dit debat gezet. Door de expliciete en geformaliseerde rol van lokale machtselites in het Nederlandse staatsbestel, kan de historicus immers heel wat leren over het belang van elites voor de ontwikkeling van andere staten, zoals Frankrijk of Engeland.

Door te focussen op de familiale belangen die de leden van de machtselites inspireerden tot handelen, probeert Adams de ‘mechanismen van politiek-economische stabiliteit en verandering’ van de Republiek te begrijpen. Zo komt zij tot haar vernieuwende ‘label’ voor de vroegmoderne staatsorganisatie: de familiale staat. Familiehoofden bouwden regentengeslachten uit en eigenden zich in de loop van enkele generaties delen van de staat toe onder de vorm van ambten en renten. Net zoals in monarchale staten deed de elite in de Republiek aan huwelijkspolitiek en was het gezinsleven van de elite onderworpen aan de ‘vicissitudes of archaic father rule’ (p. 90).

De Republiek was dus geen moderne burgerlijke samenleving – toch niet wat de elites betrof – en machtsverhoudingen waren net als in monarchale staten in patriarchale termen ingevuld. Wat de Nederlandse familiale staat echter zo succesrijk maakte, was het feit dat de regentengeslachten een sterke greep op de staat verwierven en daarenboven samensmolten met de klasse van handelskapitalisten. Dit ‘driedelig institutioneel verband’ tussen kapitalisten, regentenfamilies en de patrimoniale staat initieerde belangwekkende koloniale projecten – de befaamde handelscompagnieën – die de Republiek een hegemoniale positie in de wereldeconomie opleverden.

Een belangrijke kracht in de zeventiende eeuw – de sterke positie van regentenfamilies – verwerd echter tot achilleshiel in de achttiende eeuw. Naarmate de druk op de middelen steeg, versterkten de regentenfamilies hun greep op hun ambten en hun deel van de staatsschuld. Zo stonden zij niet langer open voor institutionele innovatie maar zorgden juist voor politiek immobilisme en institutionele verstarring. Het ontbrak niet aan ideeën – in het bijzonder Raadspensionaris Van Slingelandt deed talrijke voorstellen ter versterking van de centrale staat – maar regenten weigerden afstand te doen van hun familiebezit. In de koloniale sfeer uitte zich dat ondermeer in een sterke handhaving van het monopolie van de *voc*, zo het privé-initiatief verzwakkend.

Adams neemt Frankrijk en Engeland vervolgens mee in een vergelijkende analyse en maakt zo haar aanspraak waar dat de ontleding van staatsvorming in de Republiek ons veel kan leren over andere casussen. Ook in beide ‘canonical states’ was sprake van een specifiek ‘driedelig institutioneel verband’ tussen kapitalisten, elitefamilies en de patrimoniale staat. Dit had in beide landen een belangrijke invloed op de door de staat ondersteunde commerciële en koloniale projecten. En dat had dan weer invloed op de verdere ontwikkeling van het staatsapparaat.

In Frankrijk was de vorst afhankelijk van het verkopen van ambten en privileges aan elite-families. Door die verkoop van delen van het staatsapparaat aan de elites verzekerde hij zich van hun steun en kreeg hij ook een substantieel deel van zijn inkomen. De staatsadministratie was op haar beurt één van de belangrijkste bronnen van inkomsten voor elites. Eenmaal er binnengedrongen, trokken ze zich grotendeels uit economische activiteiten terug. Economische elites hadden in Frankrijk nauwelijks een vinger in de pap als de staat commerciële en koloniale projecten ondernam. Zij werden veelal verplicht tot deelname, terwijl de ambtelijke elites met de winsten gingen lopen. Die winsten werden bovendien beschermd door een strikt gerespecteerd staatsmonopolie dat elk particulier initiatief onmogelijk maakte. Pogingen om deze impasse te doorbreken waren tot mislukken gedoemd, omdat de ambtelijke elites – net zoals in de Republiek – hun familiebezit- en voorrechten beschermden.

In Engeland echter ontbrak een enkele, coherente elite die de staat kon domineren. Zo handhaafde de koning het monopolie van de East India Company gebrekkig, omdat er buiten de compagnie een omvangrijke groep kooplieden bestond die een autonoom beroep op hem kon doen. Dit maakte de weg vrij voor innovatief privé-initiatief dat de commerciële positie van Engeland ten goede kwam. Ook in tegenstelling tot Frankrijk was het staatsapparaat er te klein om een machtige ambtelijke elite te herbergen. Al met al had de Engelse koning veel meer de handen vrij om de patrimoniale staat te hervormen, en daarbij maakte hij handig gebruik van het kapitaal dat de EIC aanleverde om een openbare schuld uit te bouwen die het staatsapparaat en de hegemoniale positie van Engeland gevoelig versterkte.

Terwijl de kwalitatieve betekenis van de koloniale staatsondernemingen voor de staatsorganisatie wel duidelijk is, beargumenteert Adams onvoldoende wat het kwantitatieve belang ervan was. Dat deze initiatieven voor heel wat prestige zorgden is duidelijk, maar brachten deze projecten ook veel geld in het laatje? Adams lijkt hier vanuit te gaan, maar zou daarbij duidelijker positie moeten innemen in het debat over de rol van de exploitatie van de niet-westerse wereld voor economische groei in Europa. Dit geldt ook voor de geschiedenis van de Republiek: het is genoegzaam bekend dat vooral de handel in bulkgoederen op het Balticum rijkdom naar de Republiek bracht, en niet de activiteiten van de *voc*. Niettemin bekleedt de *voc* een centrale positie in haar betoeg over de Nederlandse Gouden Eeuw.

Dat neemt echter niet weg dat Adams' analyse van de vroegmoderne staat een grote meerwaarde voor ons begrip van staatsvorming biedt. Zij ruimt op verfrissende wijze plaats in voor de rol van individuen in het grote verhaal van staatsvorming. Haar concept 'familiale staat' is verhelderend en kan zelfs nog worden uitgebreid. Zo zou kunnen worden onderzocht in welke mate de politieke familiale staat ingebed was in wat we de 'familiale maatschappijen' kunnen noemen. Ook in het ambachtswezen sloten families bijvoorbeeld de toegang tot meesterposities en bestuursfuncties af. Wellicht verklaart dit bredere maatschappelijke fenomeen gedeeltelijk de legitimiteit van de familiale staatsorganisatie? De legitimerende rol van de patriarchale dimensie van patrimoniale macht zou verder kunnen worden onderzocht. Dat monarchen de rol van 'vader' aannamen en zo gezag uitoefenden over hun onderdanen is bekend. Of deze metafoer ter legitimatie van machtsaanspraken ook in de Republiek gold, zou nader moeten worden onderzocht. Kortom, Julia Adams heeft een goed geschreven en analytisch hoogstaand werk geleverd dat navolging verdient.